

O PISANJU IZVEDENICA OD STRANIH VLASTITIH IMENA U HRVATSKOME¹

1. Uvod

Pisanje izvedenica od stranih vlastitih imena nije se postavljalo kao poseban pravopisni problem te se njegovo razmatranje može učiniti neobičnim. Potrebno je zato na početku pobliže objasniti zašto je odabrano za predmet ovoga članka.

Prvotni je poticaj došao iz pravopisnih previranja u posljednjem desetljeću – jedna od tema zastupljenih u njima bio je i način zapisivanja odnosnih pridjeva izvedenih od stranih vlastitih imena. Nikakve dvojbe nije bilo i nema oko toga da se u tradiciji hrvatskog pravopisa u pisanju stranih vlastitih imena, pa i posvojnih pridjeva izvedenih od njih, zadržava način zapisivanja uobičajen u jeziku iz kojega dolaze – problem i prijepori niču u odnosnih pridjeva: treba li pisati *dejtonski* ili *daytonski*, *vivegovski* ili *vieweghovski*. Načelo koje ozakonjuje *dejtonski* i *vivegovski*, a ono stoji i u temelju pravopisnih rješenja tih pitanja, dobro se može predočiti u sljedećoj formulaciji: «Razlika je između posvojnih i odnosnih pridjeva u tome što se posvojni pridjevi pišu velikim, a odnosni pridjevi malim početnim slovom. Razlog je pak što se odnosni pridjevi pišu malim početnim slovom, jer za razliku od posvojnih pridjeva, imaju opći, odnosno jezični karakter. Ono što se piše velikim početnim slovom jest pojedinačno; a pojedinačno nije činjenica jezika u pravom smislu te zato i ne podliježe jezičnonormativnim pravilima. Mogli bismo zaključiti: s obzirom na to da odnosni pridjev napravljen od strane osnove čini jezik u pravome smislu, morao bi podlijevati jezičnonormativnim pravilima kojima podliježe i odnosni pridjev napravljen od domaće osnove».² Aktualni hrvatski pravopisi ne pridržavaju se ipak toga načela tako nedvosmisleno kako bi se moglo očekivati, a suvremena jezična poraba pridržava ga se još manje. Ni jedna ni druga činjenica nisu bez udjela u tom što je u pravopisnim dvojbama u posljednjih desetak godina način zapisivanja toga razreda izvedenica percipiran kao jedan od važnijih problema.

Istraživanje o kojem izvješćuje ovaj članak zamišljeno je kao prilog rasvjetljavanju toga pravopisnoga problema. U njemu je kao polazište izabrano ispitivanje suvremene hrvatske pravopisne kodifikacije formulirane u pravopisima autorâ Vladimira Anića i Josipa Silića (2001) te Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš (1996; 2000), i to, dakako, s obzirom na to kako je u njoj ostvareno spomenuto načelo (v. 2. poglavlje). Kako je pak samo načelo argumentirano više iz općelingvističke nego iz kroatističke pozicije, činilo se prikladnim ispitati i kako je dotičan problem riješen u kodifikacijama drugih standardnih jezika, osobito onih u kojima se slične dvojbe mogu javiti jer su hrvatskomu tvorbenim potencijalom i grafijskim sustavom bliski, dakle u slavenskim jezicima koji se služe latinicom (v. 3. poglavlje). U tom se svjetlu moglo sigurnije odrediti je li način zapisivanja kakav to

¹ Članak je objavljen u časopisu *Fluminensia* 14/2002, 85-104. U ovu inačicu unesene su manje preinake.

² Josip Silić u: Hekman 1996, 8.

načelo propisuje uistinu dan prirodom samoga jezičnoga sustava, kako bi to iz formulacije izlazilo, ili je zapravo riječ o arbitrarnoj pravopisnoj konvenciji. Središnji je i najopsežniji dio istraživanja bilo ispitivanje suvremene jezične porabe (v. 4. poglavlje), i upravo je u tom dijelu istraživanja postalo jasno da se problem ne tiče samo odnosnih pridjeva nego i drugih razreda izvedenica – ni njihovo zapisivanje nije, naime, jednoliko. Zato je i žarište u ispitivanju hrvatskih i drugih slavenskih pravopisnih kodifikacija, pa i u postavljanju predmeta ovoga istraživanja, prošireno s odnosnih pridjeva na izvedenice od stranih vlastitih imena općenito. Članak se nastavlja pozicioniranjem ispitivanoga problema na području pravopisa kao jezikoslovne discipline (v. 5. poglavlje), propitivanjem simboličke funkcije načina zapisivanja izvedenica u pokušaju utvrđivanja pravih uzroka aktualne hrvatske kodifikacije (v. 6. poglavlje) te završava prijedlogom njezine izmjene (v. 7. poglavlje).

Metodološko su polazište istraživanja distinkcija između *kodifikacije* i *norme*, koja je jasno određena u radovima Praške škole³, te osnovne postavke pravopisa kao jezikoslovne discipline⁴. Pod kodifikacijom se tako razumijevaju u jezičnim priručnicima izrijekom ustanovljena pravila svojstvena samo standardnim jezicima, a pod normom jezične zakonitosti koje svojom porabom afirmiraju govornici, zakonitosti koje su stoga svojstvene svim jezičnim varijetetima: i organskim dijalektima i supstandardnim idiomima i standardnim jezicima. Pražani ističu kako između kodifikacije i norme standardnoga jezika postoji stalna napetost, a odlika je suvremenih razvijenih, razrađenih i stabiliziranih standardnih jezika kodifikacija koja je vrlo bliska normi suvremene jezične porabe prosječnih govornika. To je dijelom i pozicija s koje se postavlja prijedlog izmjene suvremene hrvatske kodifikacije pravopisnoga problema o kojem je u ovom članku riječ.

2. Izvedenice od stranih vlastitih imena u suvremenoj hrvatskoj pravopisnoj kodifikaciji

O izvedenicama od stranih vlastitih imenica u Anić–Silićevu se pravopisu govori uzgred, ali jasno. Tako se imenice koje označuju *pristaše nekoga učenja ili pripadnike nekoga pokreta* spominju u poglavlju o malom i velikom početnom slovu, a iz nekoliko se primjera vidi da je jedina opcija njihova zapisivanja «transkribirana»⁵, dakle prema hrvatskom izgovoru (*marksist, budist*) (Anić - Silić 2001, 100). U istom poglavlju, ali i u poglavljima o stranim imenima ljudi (Anić - Silić 2001, 210) i naseljenih mjesta (Anić - Silić 2001,

³ V. npr. Jedlička 1971. Uz članak je navedena i opsežna bibliografija sa svim važnijim radovima te škole posvećenima jezičnoj standardizaciji.

⁴ Potanko o tome u 6. poglavlju.

⁵ Transkripcijska su pravila u: Anić – Silić 2001 obrađena neobično opsežno. U pravopisima većine jezika koji se služe latinicom transkripcijska (i transliteracijska) pravila dana su za grčki, ćirilice, ideogramske i druge nelatinične grafijske sustave, a za latinične samo iznimno. Njihova je uporaba u vezi s latiničnim grafijskim sustavima usto ograničena na slučajeve kada zbog tehničkih razloga nije moguće uporabiti odgovarajući grafem (npr. umjesto poljskoga *ż* Česi katkad rabe svoje *ž*, umjesto hrvatskoga *č* Mađari svoje *ty* ili *cs*), iako se u računalnoj eri to događa sve rjeđe. Posebnost je položaja transkripcije u hrvatskome u njezinoj funkcionalnosti u provođenju pravopisnog pravila: njome se ravna način zapisivanja osnove u izvedenicama od stranih vlastitih imena. Upravo joj to u hrvatskim pravopisnim priručnicima osigurava položaj kakav ima samo u pravopisima jezika kojima latinica nije osnovno pismo. Transkripcijska se pravila, međutim, u praksi često shvaćaju i kao uputa o izgovoru stranih imena.

214), govori se i o *odnosnim pridjevima* izvedenicima od tih imena. Pravopis jednoznačno ozakonjuje njihovo pisanje prema odgovarajućim transkripcijskim pravilima (*abanjanovski, apendinijevski, esterhazijevski, kasprovičevski, ipsilantijevski, maodzedungovski, nkomovski; bekeščapski, kembrički, edimburški, vijarečki, monački*), a tako se pišu i imena *stanovnika naseljenih mjesta* (*Bekeščabljanin, Čismijac, Kiljanin, Nanćanin, Upsaljanin, Vijaređanin*). Međutim, za odnosne pridjeve tvorene od imena ljudi, ali ne i za pridjeve izvedene od naziva naseljenih mjesta i ne za imenice, ozakonjena je iznimka – izvorno se pisanje dopušta u slučajevima u kojima se gubi prepoznatljivost oblika prema uobičajenom izgovoru: *sisleyevski* umjesto *sizlijevski* od *Sisley*, *o'neilovski* umjesto *onilovski* od *O'Neil*. Ova napomena, iako naoko marginalna s obzirom na to da se načelo inače provodi s velikom dosljednosti, vrlo je znakovita: njome se zapravo priznaje postojanje izvedenica u kojima je radi prozirnosti njihove tvorbe potrebno zadržati izvorni zapis osnove riječi. Gubitak prepoznatljivosti, međutim, odlikuje i druge razrede izvedenica, a ne samo odnosne pridjeve napravljene od imena ljudi (npr. *Vijaređanin* i *vijarečki* prema *Viareggio*, *furijerist* prema *Fourier*). Prepoznatljivost izvornoga slovnoga lika u njegovoj «transkripciji» nije vezana uz tvorbeni razred, nego uz čestotu riječi u jezičnoj porabi i informiranost samih govornika.

Pisanju tih razreda izvedenica u Babić–Finka–Moguševu pravopisu posvećeno je posebno poglavlje (Babić – Finka – Moguš 1996, 54; 2000, 63). Pritom valja istaknuti da se dvije verzije toga pravopisa, za uporabu u školama preporučeno 4. izdanje te izmijenjeno 5., u pristupu ovom problemu nimalo ne razlikuju, iako se iz polemika koje su se vodile po hrvatskom tisku mogao steći drukčiji dojam. U obama se izdanjima tvrdi kako se uobičajilo da se *odnosni pridjevi izvedeni od imena stranih naseljenih mjesta i dijelova država koji se pišu izvorno* i sami pišu izvorno do morfemske granice, a od nje s glasovnim promjenama koje se pri tvorbi događaju (*bochumski, kielski, Leipziški, Münchenski, Newyorški, Stockholmski*), no mogu se pisati i u izgovornom obliku (*hesenski, minesotski, bohumski, kilski, lajpciški, minhenski, njujorški, štokholmski*). *Odnosni pridjevi od stranih osobnih imena* kojima se izriču svojstva kakva imaju nosioci tih imena dobili su, tvrdi se, opće pridjevno značenje te se pišu prema hrvatskom izgovoru (*bodlerovski, botičelijevski, šekspirovski, volterovski, erolfinovski*). Prema izgovoru pišu se i *imenice* kojima se izriče svojstvo ili kakav drugi odnos povezan s nositeljem osobnoga imena (*čegevarist, jozefinizam, makijavelizam, marksizam, šekspirologija, darvinizam, humboltovac, fulbrajtovac*). U osnovi se i u ovom pravopisu ozakonjuje jednaka praksa: izvedenice treba pisati prema njihovu izgovoru. Razlika je u odnosu prema Anić–Silićevu pravopisu samo u tome za koji se njihov razred dopušta i izvorno pisanje: ovdje to nisu odnosni pridjevi od imena ljudi, nego od naseljenih mjesta, a u tim se slučajevima, čini se, takvu pisanju daje i prednost.

Načelne razlike između dvaju hrvatskih aktualnih pravopisa u rješavanju ovoga problema nema – kad razlike ima, u pitanju nije bit pristupa, nego pojedinost u vezi s kojom se od načela odstupa. Upravo ta arbitrarnost u iznimkama, međutim, dovodi u sumnju i utemeljenost samoga načela.

3. Izvedenice od stranih vlastitih imena u pravopisnim kodifikacijama slavenskih jezika latiničnoga pisma

Poljski se standardni jezik razlikuje od drugih slavenskih standardnih jezika koji se služe latinicom time što u znatno većoj mjeri polonizira strana vlastita imena: dok u hrvatskome, primjerice, kroatiziramo uglavnom samo starogrčka i latinska imena, a već srednjovjekovna i ranonovovjekovna ne tako dosljedno, u poljskome se podomaćuju i imena iz modernih jezika. Kako *Georgea Washingtona* Poljaci znaju pod imenom *Jerzy Waszyngton*, a *Karla Marxa* kao *Karola Marksa*, samo je po sebi jasno da će i eventualne izvedenice od tih imena biti tvorene od polonizirane osnove (npr. *marksyzm*). U novije se doba, međutim, mnoga imena koja su se tradicionalno grafijski polonizirala pojavljuju i u izvornoj inačici: moguće je tako pisati *Shakespeare* uz *Szekspir*, *Voltaire* uz *Wolter*, *Chopin* uz *Szopen*, ali se izvedenice od tih riječi i dalje javljaju samo s osnovom interpretiranom u domaćem glasovnom i slovnom inventaru: *szekspirowski*, *wolterowski*, *szopenowski* (*Słownik ortograficzny języka polskiego* 1994, 143). Polonizaciji podliježu i izvedenice od mnogih vlastitih imena koja se inače pišu samo izvorno: *Byron*, ali *bajronizm*, *bajroński*, *bajronista*; *Oxford*, ali *oksfordski*; *Schiller*, ali *szylerowski* (*Słownik ortograficzny języka polskiego* 1994, 139). Iako u pravopisnom priručniku o ovom problemu nema posebne diskusije niti kakve jasne formulacije, čini se da se polonizirano pišu one izvedenice koje su se svojim posebnim položajem u tradiciji poljske pismenosti na neki način ideogramizirale te su danas zapravo iznimka koja potvrđuje pravilo. Sinkronijsko se pak pravilo najbolje odčitava na primjerima manje istaknutih i tradicijom neposvećenih imena. U pravopisnom rječniku tako nalazimo: *Münster*, *münsterski*; *Salzburg*, *salzburczyk*, *salzburski*; *Breughel*, *breughlowski*; *Fourier*, *fourierowski*, ali ipak i *furieryzm*. Čini se da se pri pisanju izvedenica u sinkroniji ustaljuje zadržavanje izvornoga slovnoga lika, iako se snažna tradicija polonizacije tuđih imena tomu još opire.

Premda podomaćenih stranih imena ima i u češkome (npr. *Kryštof Kolumbus*, *Jan Kalvín*), ta pojava nije ni blizu toliko proširena kao u poljskome. U češkom se pravopisu k tomu posve jednoznačno naglašava da se izvorni slovni lik osnove stranoga podrijetla u pravilu čuva i u izvedenicama: *marseilleský*, *ottawský*, *cambridgeský* i *cambridžský*, *Giunejec*, *Sevillan*, *marxismus* (*Pravidla českého pravopisu* 1998, 34). To se načelo k tomu ne odnosi samo na izvedenice od vlastitih imena nego i na izvedenice od posuđenica u kojih je sačuvan originalni način zapisivanja.

Slovački se pravopis (*Pravidlá slovenského pravopisu* 1991) u pisanju stranih vlastitih imena poziva na etimološko načelo, jedno od četiriju načela na koje se u vlastitu utemeljenju naslanja. U ovom konkretnom slučaju načelo nalaže da strana vlastita imena u pismu čuvaju izvorni lik, a taj se lik, posve jednoznačno, čuva i u svim izvedenicama – imena porodica: *Přemyslovci*, *Bourbonovci*; nauk: *marxizmus*; sljedbenik nauka: *darwinista*; stanovnik grada: *Newyorčan*; odnosni pridjev: *washingtonský*. Načelo da se i u izvedenicama od osnova stranoga podrijetla koje se pišu izvorno zadržava izvorno pisanje ne poznaje u slovačkome iznimaka.

U slovenskom se pravopisu ističe kako se izvedenice od tuđih vlastitih imena rijetko pišu podomaćeno (*Slovenski pravopis. 1, Pravila* 1997, 128–129) – uglavnom se nastoji

sačuvati izvorni lik. To osobito vrijedi za riječi izvedene sufiksima *-ski* i *-stvo*. Pravopis se stoga potanko bavi rješavanjem teškoća koje se mogu javiti zbog glasovnih promjena na morfološkoj granici između osnove stranoga podrijetla i domaćega sufiksa (*Cannes – canski*, *Broadway – broadwajski*, *Shakespeare – shakespearški*, *Calais – calajški*). Iznimke od toga načela, doduše, postoje, a objašnjenje zašto ih ima toliko je simptomatično arbitrarno da ga vrijedi promisliti i u hrvatskom kontekstu. Od izvedenica se, stoji u slovenskome pravopisu, podomaćeno pišu riječi s kompliciranim grafijskim likom (npr. *ničejanec*, iako je moguće i *nietzschejanec*; *makiavelističen*), vrlo često rabljene riječi (*marksizam*) te svi glagoli.

Iz kratkoga je pregleda načinâ na koje pravopisne kodifikacije slavenskih jezika latiničnoga pisma pristupaju problemu izvedenica od stranih vlastitih imena očito da se izvorni slovni lik osnove dosljedno i bez iznimaka čuva u češkome i slovačkome, a s iznimkama u slovenskome. U poljskome, unatoč snažnoj tradiciji polonizacije, u svim bi se novijim izvedenicama izvorni slovni lik sačuvao, a upravo to najbolje govori o sinkronijskom pravilu koje ravna živim tvorbenim procesima. Primjeri s osnovom interpretiranom poljskim glasovnim i slovničkim inventarom imaju položaj svojevrstnih ideograma, jezičnih jedinica koje funkcioniraju same za sebe, a ne u sustavu asocijativnih odnosa s jednako napravljenim izvedenicama od drugih osnova i drukčije napravljenim izvedenicama od iste osnove. Kad bi narav posvojnih i odnosnih pridjeva, pa i svih drugih tvorbenih razreda, doista bila toliko drugačija da na to treba upozoriti i drukčijim pisanjem, bilo bi to provedeno zacijelo i u drugim pravopisnim kodifikacijama.⁶ U usporedbi s njima još se zornije pokazuje problematičnost argumentacije hrvatskoga rješenja pravopisnoga problema o kojem je u ovom članku riječ: zapisivanje izvedenica prema njihovu izgovoru nije dano jezičnim kodom, nego je riječ o pravopisnoj konvenciji, koja svoje prave uzroke mora tražiti drugdje.⁷

4. Izvedenice od stranih vlastitih imena u suvremenoj hrvatskoj jezičnoj porabi: istraživanje korpusa

Nakon što je pokazano da hrvatska kodifikacija pravopisnoga problema kojim se ovaj članak bavi nije posve jednoznačna, iako bi, prema načelu na kojem se temelji, trebala biti, a usporedbom s pravopisnim kodifikacijama drugih jezika i da je njezino utemeljenje koje bi izlazilo iz same naravi jezičnoga sustava problematično, preostalo je u žarište postaviti suvremenu hrvatsku jezičnu normu, odnosno razmotriti kako se problem rješava u suvremenim jezičnim manifestacijama, u tekstovima.

Pri istraživanju suvremene norme najvažnije je bilo odrediti korpus tekstova koji je dobro predstavljaju. U omeđivanju reprezentativnoga korpusa ključna je bila ne tako nova spoznaja, formulirana opet u krugu praških lingvista, da u suvremenoj jezičnoj situaciji, koju odlikuje razvijeni standard, beletristika nije jedini, pa ni tipičan oblik jezičnih manifestacija u kojem se zrcali suvremena jezična norma, nego da korpus tekstova koji je tipično predstavlja pripada jeziku sredstava priopćivanja. Kako je u ovom istraživanju riječ o pravopisnom problemu, iz korpusa su isključeni elektronički mediji te je on omeđen samo na

⁶ O tome da granice među tradicionalno izdvojenima posvojnima i odnosnim pridjevima nisu tako čvrste i neproblematične v. npr. Babić 1986, 336 i d., *Priručni mluvnice češtiny* 2000, 165–172 te Tafra 1995.

⁷ O tome više u 6. poglavlju.

tiskovine, i to na tri najčitanija hrvatska društveno-politička tjednika (*Feral Tribune*, *Globus* i *Nacional*) te šest dnevnih listova (*Glas Slavonije*, *Jutarnji list*, *Novi list*, *Slobodna Dalmacija*, *Večernji list* i *Vjesnik*). U obzir su pritom uzeta po četiri broja spomenutih tjednika koja su izašla u razdoblju 4. – 31. ožujka 2002. te dnevni listovi izašli u tjednu 11. – 18. ožujka 2002.⁸

Iz korpusa su bilježene sve izvedenice od stranih vlastitih imena, a odnos izvorno i pohrvaćeno, odnosno etimološki i fonološki⁹ pisanih izvedenica predstavljen je u tablicama u dodatku ovom članku. Pritom su rezultati navedeni dvojako: prema *lemama* i *pojavnici-cama*. Lema je kanonski lik neke riječi kojim je reprezentirana u rječniku (npr. nominativ jednine za imenice, neodređeni lik nominativa jednine muškoga roda za opisne pridjeve, infinitiv za glagole), a pojavnica svako pojedinačno javljanje riječi u korpusu u bilo kojem njezinu obliku. Brojenje prema lemama znači da je svaki leksem bio brojen samo jedanput bez obzira na to koliko se puta u korpusu pojavio – tj. na razini cijeloga korpusa najfrekventnija izvedenica *haaški* brojala bi se samo jedanput; kao pojavnice leksemi su brojeni onoliko puta koliko su se u korpusu pojavljivali, pri čemu su zanemarivane razlike u morfološkim oblicima koje je leksem imao – na razini cijeloga korpusa izvedenica *haaški* bila bi brojena 268 puta.

Iz rezultata je očito da je broj izvedenica u pojedinim tiskovinama nejednak. U tjednicima ih je općenito više nego u dnevnim novinama (iako je ta tvrdnja donekle relativizirana time što dnevnik s najviše izvedenica *Vjesnik* ima prosječno 6,57 lema te 19,71 pojavnica po broju, što je više nego u *Feral Tribuneu*, a više lema po broju *Vjesnik* ima i od *Nacionala*). Broj izvedenica ni u dnevnicima nije ujednačen: najviše ih je, dakle, u *Vjesniku*, najmanje u *Glasi Slavonije* (3,67 lema i 9,83 pojavnice po broju). Uzrok se može naći u tome što izvedenice od stranih imena općenito pripadaju zahtjevnijemu, analitičkomu tipu diskurza. Novinarski žanrovi koji bi se u takav tip diskurza mogli uključiti više su zastupljeni u tjednicima nego u dnevnicima, a među dnevnicima, čije su primarne forme vijesti i izvješća, zastupljenost analitičkih tekstova najveća je upravo u *Vjesniku*.

Iz rezultata je očito i to da neke tiskovine imaju ujednačeniji način bilježenja izvedenica nego druge. U tiskovinama u kojima je ujednačenost jače izražena (*Feral Tribune*, *Globus*, *Nacional*, *Večernji list*, *Vjesnik*) broj izvedenica razmjerno je veći nego u tiskovinama u kojima pravopisno stajalište nije jasno (*Glas Slavonije*, *Novi list*). Objašnjenje bi se, osim u tipu diskurza za koji su izvedenice od stranih imena karakteristične, moglo tražiti i u tome što se govornici u pravilu izbjegavaju koristiti jezičnim jedinicama u čiju uporabu nisu sigurni. Sigurnost u komunikaciji pismom nudi pravopis: kad pravopisno stajalište o pisanju nekih jezičnih jedinica nije jasno, njihova se frekvencija u pisanim jezičnim manifestacijama može osjetno smanjiti.

Zanimljivo je pritom i da većina tiskovina u kojima je pravopisno stajalište o pisanju izvedenica od stranih imena jasno izvedenice piše uglavnom etimološki: *Feral Tribune* 80,77% lema i 88,31% pojavnica, *Nacional* 76% lema i 96,22% pojavnica, *Večernji list*

⁸ Po sedam brojeva od svakog dnevnika osim *Glasi Slavonije*, koji ne izlazi nedjeljom.

⁹ U ovom poglavlju te dalje u članku kao terminološka oznaka izvornoga zapisa rabi se *etimološki zapis*, a kao termin za zapis prema izgovoru – *fonološki zapis*. Oba termina napravljena su analogijom prema istoimenim pravopisnim načelima, o kojima se više govori u 5. poglavlju.

82,35% lema i 89,62% pojavaonica te *Vjesnik* 71,74% lema i 87,05% pojavaonica – iznimka je samo *Globus* s fonološki napisanih 50% lema i 80,99% pojavaonica. Usto, u većini tiskovina broj etimološki pisanih izvedenica veći je nego broj onih pisanih fonološki. Ako kao poseban slučaj opet izuzmemo *Globus*, može se zaključiti da je postotak fonološki pisanih izvedenica najveći u tiskovinama u kojima se izvedenice općenito pišu neujednačeno (*Glas Slavonije* 45,45% lema i 33,9% pojavaonica, *Novi list* 42,5% lema i 54,17% pojavaonica). Međutim, čak i u tim tiskovinama, koje izvedenice pišu neujednačeno do te mjere da se postoci fonoloških i etimoloških zapisa manje ili više približavaju vrijednosti 50, etimološko pisanje odnosi u pravilu prevagu, važnu osobito s obzirom na to da kodifikacija prednost daje fonološkomu.

Globus, međutim, nije iznimka samo u tome što je jedina od tiskovina s razmjerno ujednačenim pisanjem izvedenica u kojoj dominira fonološko načelo te jedina od tiskovina sa znatnim udjelom fonološki pisanih izvedenica u kojoj postoji velik stupanj ujednačenosti u njihovu zapisivanju: iznimka je i velikom razlikom između postotaka lema i pojavaonica – 50% fonološki pisanih lema i 80,99% fonološki pisanih pojavaonica. Tako velika razlika može se protumačiti time što su etimološki pisane riječi, iako čine čak 50% lema, ipak samo otkloni od općega pravila. Izrazito visok postotak fonološki pisanih pojavaonica, naimе, jasno pokazuje da je u *Globusu* fonološko pisanje dominantno i da mu se ne pokoravaju samo manje frekventni leksemi, a frekventni leksemi samo u manjem broju pojavaonica.

Općenito se može zaključiti da u korpusu prevladava etimološki način pisanja izvedenica od stranih vlastitih imena. Od tiskovina koje su se odlučile za jedan način pisanja više ih se odlučilo za etimološki nego za fonološki, a u jedinjoj tiskovini koja se odlučila za fonološki (*Globus*) više je etimoloških prekršaja protiv prihvaćena načela nego fonoloških prekršaja u tiskovinama koje su izabrale etimološko pisanje. Objašnjenje za to može biti u tome da se govornici navike zadržavanja izvornoga zapisa stranih vlastitih imena prema inerciji pridržavaju i u zapisivanju osnove od njih napravljenih izvedenica.

Sam korpus tekstova otkrio je i da odnosni pridjevi nisu jedini razred izvedenica u kojega se problem načina pisanja pojavljuje. Iako oni nesumnjivo čine najveću skupinu izvedenica (od svih izvedenica od stranih vlastitih imena izdvojenih u korpusu čak 80,98% lema i 93,97% pojavaonica odnosni su pridjevi), problem načina pisanja javlja se još u imenica (npr. ideologija: *buddhizam*, *postthatcherizam*, *makjavelizam*; sljedbenik, član porodice: *borgesovac*, *disneyevac*, *marksist*, *likkudovac hajdegerovac*, *Habsburgovac*; stanovnik: *Newyorčanin*, *Nürnbergžanin*, *Luxembouržanin*, *Minhenjanin*; ženski mocijski parnjak prezimena: *Thatcherica*, *Gilmoreica*; ostalo: *beatlemanija*, *hollywoodizacija*) i glagola (npr. *hollywoodizirati*, *mcdonaldizirati*). Iako odnos udjela etimoloških i fonoloških zapisa u pojedinim tvorbenim razredima nije jednak, ispitivanje korpusa jasno je pokazalo da je postotak etimoloških u njima iznenađujuće velik. Vidljivo je to osobito kad imamo na umu da se kodifikacijom propisan fonološki zapis u vezi s nepridjevnim tvorbenim razredima dosad uopće nije dovodio u pitanje. Ta činjenica ne može ostati bez utjecaja na pristup problemu kao cjelini.

5. Izvedenice od stranih vlastitih imena iz perspektive pravopisa kao jezikoslovne discipline

Pravopis je povijesno oblikovan sustav pravila koja određuju način pisanja u jednoj jezičnoj zajednici, ali i jezikoslovna disciplina koja se bavi proučavanjem takvih sustava.¹⁰ Jedan od aksiomâ pravopisa kao jezikoslovne discipline izražen je tvrdnjom da je osnovna funkcija pravopisa kao sustava unifikacija i olakšavanje pisane komunikacije, i to u sinkroniji, pa je zato važno da bude prihvaćen u cijeloj jezičnoj zajednici, ali i u dijakroniji, pa su zato pravopisi sustavi često konzervativni, a njihove radikalne reforme nepoželjne. U praksi su, kad je u pitanju stabiliziran standardni jezik, čak i manje reforme rijetke te su gotovo uvijek popraćene polemikama.¹¹ Konkretni oblik pravopisa sustava nije u načelu određen jezikom za koji je razvijen – on je, ističe se obično, za svaki jezik zapravo arbitraran i više je stvar povijesnoga razvoja (neki bi rekli i povijesne slučajnosti) nego samoga jezičnoga sustava. Stoga se pravopis u načelu ne mora voditi nekom izvanpravopisnom logikom, pa ni logikom koju bi nametao jezični sustav. Sa stajališta kodifikatora to bi značilo da je dovoljno jednoznačno postaviti pravila koja se moraju poštovati i nije ih potrebno niti moguće argumentirati njihovom prikladnosti upravo za dotični jezik.

Pravopisi, međutim, nisu neuređeni skupovi pravila koja međusobno ne stoje ni u kakvoj vezi, nego su sustavi pravila koja između sebe uspostavljaju interakciju. U jezičnoj se sinkroniji k tomu pravopisna arbitranost i konvencionalnost ne čine apsolutnima kao u teoriji: govornici pravopisna pravila kojima se ravnaju doživljavaju, naime, kao samorazumljivost i danost, a ne kao puki društveni dogovor koji bi mogao imati i bitno drukčiji oblik. I sustavnost pravopisa i doživljaj njegove samorazumljivosti rezultat su tijeka povijesnoga razvoja, ali su i nužnost radi upotrebljivosti pravopisa u danom povijesnom trenutku. Prostor ostavljen kodifikatoru tom je spoznajom o naravi pravopisa sustava bitno sužen.

Pojedinačna se pravila u svim pravopisima osnivaju na općenitijim načelima koja leže u temelju pravopisâ sustavâ. Iako u nekim pravopisima jedno načelo dominira do te mjere da se govori o fonološkim i morfonološkim pravopisima,¹² takvi su nazivi zapravo neprecizni jer je načelâ zastupljenih u pravopisnom sustavu uvijek nekoliko.¹³ Ontogenetski je

¹⁰ O pravopisu kao jezikoslovnoj disciplini v. ponajprije Ivanova 2000, usto i Brozović 2001, Malczewski 1991, Panevová 2002, Škarić 1991 te poglavlja «Pravopis a jeho princípy» u: *Pravidlá slovenského pravopisu* 1991, 20–23 i «Zasady pisowni i interpunkcji poskiej» u: *Słownik ortograficzny języka polskiego* 1994, 13–17.

¹¹ Pravopis, dakako, kao i sve drugo što se tiče jezika, poprima i sekundarnu, simboličku funkciju. O simboličkoj funkciji ispitivanog problema više riječi bit će u 6. poglavlju.

¹² U kroatistici uobičajeni termini *fonološki* i *morfonološki* u slavistici nisu univerzalno prihvaćeni. Kao što će biti pokazano dalje u članku, u nekim filologijama našem *fonološkomu* odgovara *fonetsko načelo*, a gotovo sve umjesto našega *morfonološkoga* imaju *morfološko*.

¹³ Pravopisni sustav koji bi se temeljio samo na jednom načelu u praksi bi teško uspio kvalitetno razriješiti sve teškoće. Primjerice, pravopis koji bi dosljedno bilježio samo foneme predložen u Škarić (2001.) teško bi mogao dosegnuti zacrtan cilj iz jednostavnih razloga: nije posve sigurno da je defonologizacija fonemskih opreka *č/ć* i *dž/d* provedena do kraja, kakav je fonemski lik u riječima s jednačenjem suglasnika po zvučnosti ili s dvama jednakim ili izjednačenim suglasnicima u izravnu susjedstvu, što se događa s fonemskim statusom *t* i *d* ispred poluzatvornika... Takve dvojbe u pravopisu se obično mogu lako razriješiti regulacijom iz gledišta drugoga načela.

u svim alfabetskim pravopisima prvotno *fonološko načelo*¹⁴ (najmanje diskretne linearne jedinice u pisanoj jezičnoj manifestaciji, tj. slova, reprezentiraju foneme), iako je u praksi katkad znatno zamagljeno i potisnuto u drugi plan zbog jezičnoga razvoja te pravopisne konzervativnosti koja razvoj jezika ne prati (npr. u engleskome i francuskome). U pravopisima gotovo svih slavenskih jezika veći dio odstupanja od fonološkoga načela objašnjava se *morfološkim načelom*¹⁵ (morfem se promatra kao cjelina i bilježi tako da u njegovu zapisu slova jednoznačno reprezentiraju glasove onog morfa koji je tipičan predstavnik dotičnog morfema, tj. u pismu se ne odražavaju konsonantske alternacije uvjetovane susjednim konsonantima, npr. u češkome nasuprot hrvatskomu, ni vokalske alternacije uvjetovane slabim položajem, npr. u ruskome nasuprot bjeloruskomu). Teoretičari s manje suglasnosti izdvajaju još i *etimološko načelo*¹⁶ (pri zapisivanju slova ne uspostavljaju odnos s aktualnim izgovorom, nego s poviješću riječi), *konvencijsko načelo*¹⁷ (zapisivanje nije povezano s izgovorom, morfemima ili poviješću riječi, nego s ustaljenim konvencijama koje se mogu objašnjavati na različite druge načine: npr. sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, veliko i malo početno slovo, interpunkcija...) te neka druga načela.

Pravopisna načela u pravopisnom sustavu, doduše, uspostavljaju hijerarhiju, ali katkad se ipak javljaju problemi njihova djelokruga – nije, naime, uvijek jasno treba li se pravilo koje rješava konkretan pravopisni problem ravnati prema jednomu, drugomu ili možda trećem načelu. Takve pravopisne probleme, tj. jezične jedinice u kojima govornici dvoje oko načina zapisivanja jer bi ih mogli zapisati prema nekoliko načela, ruski lingvisti označuju terminom *ortogram*. Teorija i metodologija izučavanja pravopisâ sustavâ temelji se upravo na definiranju ortogramâ u konkretnom sustavu zapisivanja, a i pravopisna se pravila, dakle kodifikacija, zapravo svode na uređivanje odnosa među djelokruzima pojedinačnih načela i razrješavanje ortogramâ.

U hrvatskom pravopisu fonološko načelo dominira nad drugim načelima jače nego u većini slavenskih pravopisa, no načela si kadšto i u njemu proturječe i tako uzrokuju dvojbe koje kodifikacija mora izrijekom razriješiti: određuje, primjerice, da pišemo *predsjednik*, a ne *pretsjednik* ili *precjednik*; *aoristni*, a ne *aorisni* (prema morfološkomu, a ne prema fonološkome načelu), *Ivan*, a ne *ivan*; *nepavedan*, ali i *ne čujem* (prema konvencijskomu, a ne prema čisto fonološkome načelu), *Shakespeare*, a ne *Šejkspir* (prema etimo-

¹⁴ U ruskome *фонетический принцип*, u poljskome *pisownia fonetyczna*, u češkome *fonetický resp. fonologický princip*, u slovačkome *fonematičný princíp*.

¹⁵ U ruskome *морфологический принцип*, poljskome *pisownia morfologiczna*, u češkome *morfologický princip*, u slovačkome *morfematičný princíp*. Za razliku od većine drugih slavenskih filologija, u kroatistici se ovo načelo obično naziva *morfonološkim*.

¹⁶ U poljskome *pisownia historyczna*, u češkome *historický princip*, u slovačkome *etymologický princip*; a *традиционный принцип* u ruskome odgovara samo djelomice.

¹⁷ Riječ je o načelu koje se pod tim nazivom izdvaja samo u poljskoj tipologiji (*pisownia konwencjonalna*), a u ruskoj njegovo mjesto zauzima nekoliko pojedinačnih načela. Konvencijskom je načelu blisko i *arbitrarno načelo* u: Brozović 2001. Kako u ovom članku nije namjera predstaviti problematiku pravopisnih načela iscrpno i precizno, već je samo skicirati kao podlogu u odnosu na koju bi pogled na glavni predmet članka bio jasniji, izabrana su samo neka od načelâ spomenutih u literaturi na pet slavenskih jezika, i to ona koja su se činila relevantnima i najmanje problematičnima. Iako to nije bila inicijalna namjera, pritom je gotovo potpuno poštovana poljska tipologija.

loškumu, a ne prema fonološkumu načelu¹⁸). Suvremena hrvatska pravopisna kodifikacija nije jednoznačna kad je riječ o primjerima poput *podatci* i *podaci* (sukob morfološkoga i fonološkog načela) te *ne ću* i *neću* (sukob konvencijskoga i čisto fonološkoga načela). Kad bismo prihvatili pojam *ortogram*, bilo bi ga umjesno upotrijebiti za označivanje spomenutih slučajeva. U suvremenom bismo hrvatskome, međutim, kao ortogram nedvojbeno morali promatrati i izvedenice od stranih vlastitih imena u cjelini, iako se dosad u kontekstu pravopisnih problema govorilo samo o jednome njihovu razredu, odnosnim pridjevima: etimološko i fonološko načelo sukobljavaju se, kao što je pokazano u prošlom poglavlju, u svim razredima. Međutim, omeđenje toga ortograma ne bi bilo dovoljno precizno ni kad bismo područje koje pokriva proširili s odnosnih pridjeva na sve razrede izvedenica od stranih vlastitih imena.

Preciznije i teorijski čistije određenje dobili bismo ustvrđujući da dvojakost zapisivanja zapravo pogađa sama strana vlastita imena. Događa se to u dvama kontekstima: prvi i rjeđi jest u imenima kad dolaze kao samostalne riječi, drugi i češći u imenima kad dolaze kao osnova izvedenice. Dok su izvedenice pisane etimološki, dakle oprečno kodifikaciji, česte, imena kao samostalne riječi pisana protivno kodifikaciji, dakle fonološki, javljaju se u znatno manjem broju. Ipak, u korpusu ispitivanome ovom prigodom zabilježeni su i takvi primjeri.¹⁹ Ni njihov manji broj ni stilistička funkcija kojom su očito obilježeni ne mogu biti uzrok da ih ne priznamo kao činjenice hrvatskoga jezika: kodificirani jezik, naime, nije jedini idiom koji pripada nekomu nacionalnomu jeziku. Idiomi kojima se postiže stilistički odmak također su njegov dio te je i fonološki zapis stranih vlastitih imena, kao potencijalni stilem, u hrvatskome iz te perspektive imanentna mogućnost. Omeđenju ortograma na način da njime obuhvatimo strana vlastita imena kao cjelinu u prilog govori još jedna činjenica: ono nije ništa drugo nego eksplicitna formulacija implicitnoga načela kojim se u pisanoj jezičnoj praksi u velikoj mjeri već ravnaju govornici hrvatskoga. Naime, za razliku od kodifikacije, koja razlikuje dvije jedinice što bi ih trebalo zapisivati na dva načina, i to strana imena kad dolaze kao samostalne riječi etimološki, a kad dolaze kao osnova izvedenice (uglavnom) fonološki, suvremenoj je uporabnoj normi puno bliže određenje jednoga ortograma i jednoga načina njegova zapisivanja: ortogram su sama strana vlastita imena, a treba ih pisati etimološki uvijek, bez obzira na to dolaze li kao samostalne riječi ili osnova izvedenice.

¹⁸ Etimološkim bi se načelom, čini se, u suvremenome hrvatskome moglo objasniti i pravopisno razlikovanje *ije/je* (ne reprezentira nikakvu fonemsku opreku), *ć/č* (u suvremenom je hrvatskome proces defonologizacije te opreke u najmanju ruku u poodmakloj fazi) i *dž/d* (fonemski status glasa *dž* ionako je bio problematičan, a svakako je dodatno oslabljen procesom defonologizacije te opreke analognim onomu u *č/ć*). Drugim riječima, te razlike ne pokazuju nikakvu u suvremenome hrvatskom relevantnu fonemsku opreku, već su tragovi jezične povijesti, dijelom unutarnje, dijelom izvanjske. O spomenutim trima oprekama v. Škarić 1996 i 2000.

¹⁹ Tanja Torbarina u svojoj kolumni u *Globusu* i Đermano Senjanović u svojoj kolumni u *Feral Tribuneu* strana vlastita imena pišu prema fonološkumu načelu, dakle: Džordž Buš, Toni Bler i sl. Riječ je, dakako, o elementu njihova osebujnoga stila, ali je on ujedno dokaz da fonološko načelo figurira kao alternativa etimološkumu i u zapisivanju stranih vlastitih imena kao samostalnih riječi.

6. Izvedenice od stranih vlastitih imena i njihova simbolička funkcija

U raspravi koja se bavi problemom zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena ne smije se previdjeti važna činjenica: područje kojega se problem tiče jasno je ograničeno na imena iz jezika latiničnoga pisma. Izvoran način zapisivanja zadržava se, naime, s punom dosljednosti samo u imenima iz tih jezika, a za imena iz jezika koji se služe drugim pismima vrijede i posve drukčija pravila.²⁰

Zadržavanje izvornoga načina zapisivanja vlastitih imena iz jezika koji se služe latinicom nije pravilo koje bi prosječnomu govorniku trebalo olakšati pisanje. Da bismo to shvatili, dovoljno je pogledati kako se ista ta imena zapisuju u pravopisnim kodifikacijama drugih novoštokavskih standardnih jezika i uvjeriti se da je puno lakše vlastitim slovnim inventarom zapisati transfonemizirano strano ime, tj. prema njegovu izgovoru interpretiranome iz perspektive vlastitoga glasovnog inventara, kako je to uobičajeno u tim kodifikacijama, nego zadržati izvoran način zapisivanja, kako je to u hrvatskoj kodifikaciji – hrvatski izbor od svakoga govornika zahtijeva dodatan napor i pri zapisivanju i pri čitanju. Očito je da je u hrvatskome izbor težega načina zapisivanja stranih imena uvjetovan kulturnim i civilizacijskim razlozima i ima snažnu simboličku funkciju: to je izbor uobičajen u svim europskim jezicima koji se služe latinicom.²¹ Zapisivanje imenâ podrijetlom iz jezika latiničnoga pisma prema vlastitim transkripcijskim pravilima, tj. zapisivanje tih imena prema fonološkomu načelu, pripada pak pravopisima jezika čije (temeljno) pismo nije latinica. Hrvatski se pravopis, jednako kao i pravopisne kodifikacije svih europskih jezika latiničnoga pisma, u dotičnom slučaju ravna etimološkim načelom – slova ne uspostavljaju odnos s glasovima u aktualnom izgovoru, nego s poviješću riječi, jer je dio njezine povijesti svakako i izvoran zapis u jeziku iz kojega dolazi.

Hrvatski se pak od drugih europskih «latiničnih» jezika, pa i od onih koji su mu najbliži, a spomenuti su u 2. poglavlju, odvaja time što njegovi pravopisi zahtijevaju «pohrvaćivanje» zapisivanja stranih vlastitih imena, tj. njihovo pisanje prema fonološkomu načelu, kad se od njih izvode nove leksičke jedinice. Kad se ima na umu da se sama imena beziznimno pišu prema etimološkomu načelu, takva je kodifikacija zapisivanja njihovih izvedenica iz perspektive pravopisa kao jezikoslovne discipline, kako je pokazano u prethodnom poglavlju, nepotrebna komplikacija. Strana vlastita imena i njihove izvedenice dosljednije bi bilo promatrati kao jedan ortogram: ako se već sama vlastita imena pišu etimološki, tada bi se etimološki trebala pisati u svim slučajevima, dakle i kad su osnova za tvorbu izvedenica.²²

²⁰ Za razliku od nekih drugih jezika, primjerice češkoga i mađarskoga, koji za takve jezike imaju pozorno razrađen i usustavljen način transkripcije, u nas su pravila šarolika i neuređena: za jezike koji se služe ćirilicom imamo više-manje vlastitu transkripciju, za kineski se u posljednje vrijeme služimo u svijetu općeprihvaćenom transkripcijom *pin yin*, za korejski i japanski transkripcijama utemeljenima na engleskome, a engleska transkripcija dobiva sve više prostora i u arapskim i hebrejskim imenima.

²¹ Osim u onima koji se služe i ćirilicom, dakle u drugim štokavskim standardnim jezicima.

²² Izravna je posljedica oprečna stajališta aktualne hrvatske kodifikacije k tomu to što legitimnim dijelom pravopisa postaju i transkripcijska pravila za latinicu, a neizravna i to što se katkad tako izrijekom kodificira pogrešan izgovor, bilo da je riječ o kakvoj pogrešci ili nedostatku informacije o točnom izgovoru, bilo da je izgovor konzerviran u nekom arhaičnom obliku ili u vrijeme kad su strani jezici u hrvatskom društvu bili puno manje poznati. Primjerice, u hrvatskim je elektroničkim medijima

Pravopisna je kodifikacija, sukladno teoriji, arbitrarna i konvencionalna, ali njezina rješenja u konkretnom društvu i trenutku povijesna su činjenica te kao svaka povijesna činjenica imaju konkretne uzroke. Uzroci «komplikacija» u aktualnoj hrvatskoj pravopisnoj kodifikaciji mogli bi se i sami nalaziti u simboličkoj funkciji. Ljudski je jezik, naime, specifično obilježen prema modalitetima izmjene porukâ među drugim bićima time što, uz znakovni aspekt, u kojem se jezičnim znakovima izravno označavaju neke pojave u izvanjezičnom univerzumu, ima i simbolički aspekt, u kojem jezik kako simbol služi za konstruiranje fenomena. U domeni društvenih odnosa ljudski jezik takvom bipolaranosti omeđuje dva prostora, komunikacijski i simbolički: komunikacijski prostor obuhvaća sve one pojedince koji mogu proizvesti i razumjeti poruke na određenom idiomu, a simbolički pojedince koji u idiomu mogu pronaći simbol svojega zajedništva. No nije samo idiom u cjelini ono oko čega se konstruira komunikacijski i simbolički prostor – mogu to biti i pojedine jezične jedinice, primjerice u raznim europskim jezicima jednoliko napravljeni znanstveni termini, koji ujednačuju i olakšavaju znanstvenu komunikaciju, ali su i simbol pripadnosti zajedničkomu civilizacijskomu krugu. Pritom treba imati na umu da silnice oko kojih se formiraju takvi odnosi nisu dane jednom za svagda – kohezija među na različite načine definiranim dijelovima društvene zajednice vremenom može oslabjeti ili ojačati te to može uzrokovati smanjenje ili povećanje međusobne razumljivosti govornika, a takve promjene odražavaju se nužno i na simboličku funkciju idioma.²³

Hrvatski književni jezik nije se razvijao samo u zapadnom kulturnom krugu – velik dio njegove, osobito novije povijesti obilježen je snažnom interakcijom s književnim jezicima drugih južnoslavenskih naroda, ponajprije onih s kojima graniči na jugoistočnim rubovima svojega zemljopisnoga prostora. Konvergentan razvoj hrvatskoga i drugih štokavskih standardnih jezika ostavio je traga u svima njima i popis elemenata koje njihove strukture duguju takvu razvoju ne bi bio malen. U ovom se članku zastupa mišljenje da je jedan od njih i fonološki zapis osnove stranoga vlastitog imena u izvedenicama napravljenima od njega: argumentacija takva zapisa «poopćenim» značenjem kasnija je pojava koja je pokušala racionalizirati iz drugih uzroka uspostavljeno stanje.²⁴ Kako je već prije spomenuto, u jezicima čije je temeljno pismo ćirilica samorazumljivo je zapisati strana imena fonološki: tako se strana imena pišu i u svim štokavskim standardima osim u hrvatskome. Hrvatski je, međutim, zbog povećane kohezije na slavenskom jugu, preuzeo od njih fonološko zapisivanje izvedenica od stranih vlastitih imena, što je unificiralo i olakšalo komunikaciju koja je išla preko nacionalnih granica, ali je takav zapis postao i simbolom zajedništva u koje je hrvatski jezik bio uključen.²⁵

prezime nizozemskoga radikalnog desničara Pima Fortuyna, sukladno transkripcijskim pravilima u: Anić – Silić 2001, izgovarano [fortojn] i [fortejn], iako bi nizozemskomu izgovoru puno bliže bilo [fortaun]. Pogrešan izgovor bio bi još više učvršćen kad bismo izvedenicu, sukladno istim pravilima, umjesto *fortuynski* napisali *fortojnski* ili *fortejnski*.

²³ O simboličkom aspektu jezika v. Škiljan 1998, osobito 211–252.

²⁴ Uostalom, etimološki zapis izvedenica od stranih vlastitih imena bio je u Hrvata uobičajen tijekom cijeloga XIX. st.

²⁵ Takav proces ne bi bio usamljen. O utjecaju ćiriličnoga grafijskoga sustava na pisanje slova *j* u hrvatskome v. Škarić 1985.

Mogućnost takve interpretacije neizravno potvrđuju i rezultati dobiveni ispitivanjem za ovu prigodu određenoga korpusa. Udio etimološki zapisanih izvedenica u njemu znatno je veći nego što bi se to iz kodifikacije moglo predvidjeti, a s obzirom na to da kodifikacija po naravi stvari uvijek odražava nešto starije jezično stanje, tj. stariju normu, stanje u korpusu dovoljno zorno pokazuje tendenciju sve većega prihvaćanja etimološkoga zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena u novijem jezičnom razvoju. Usporedno s procesom nacionalne emancipacije u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, u hrvatskom je jeziku tekao i proces jezične emancipacije od jezičnih standarda s kojima se dotad konvergentno razvijao. Pisanje izvedenica od stranih vlastitih imena prema etimološkomu načelu u suvremenoj jezičnoj normi samo je jedan simptom takva procesa: govornici time pokazuju da su njihovi pogledi umjesto u južnoslavensko sada opet uprti u zajedništvo s društvima zapadnoga kruga.

7. Zaključak

O načinu zapisivanja odnosnih pridjeva napravljenih od stranih vlastitih imenica bilo je već riječi u mnogim prigodama. Ovaj je članak žarište diskusije pokušao proširiti na sve razrede izvedenica od stranih vlastitih imenica, i to pokazujući da se dvojbe oko načina zapisivanja u suvremenim tekstovima tiču svih njih te dokazujući da bi ih dosljedna kodifikacija sve morala obuhvatiti jednim propisom.

Aktualna hrvatska kodifikacija ovoga pravopisnoga problema uspoređena je u članku s pravopisnim kodifikacijama drugih slavenskih jezika latiničnoga pisma i u toj su usporedbi slabosti argumentacije hrvatske kodifikacije zamijećene još zornije. Izloženi su zatim rezultati proučavanja reprezentativnoga korpusa tekstova koji pokazuju znatnu prevagu etimološkoga zapisivanja nad fonološkim u gotovo svim tvorbenim razredima izvedenica od stranih vlastitih imena. Kako je korpus odabran prema načelima koja mu u velikoj mjeri jamče tipičnost za suvremenu normu, moglo se ustvrditi da je ona drukčija od kodifikacije. Problem zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imenica promotren je iz šire perspektive pravopisne znanosti te je uočeno kako bi dosljednija kodifikacija jednak zapis morala propisati i za strana vlastita imena i za sve njihove izvedenice. Kako je simbolička funkcija bitan čimbenik u ovom pravopisnom problemu, posvećeno joj je posebno poglavlje u članku – u vezi s njom postala je jasnija razvojna tendencija načina zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena u suvremenoj hrvatskoj normi.

Budući da je u članku dokazano da se suvremena norma bitno razlikuje od aktualne kodifikacije u stajalištu prema ispitivanomu problemu, iz standardoloških pozicija koje zastupa Praška lingvistička škola – a one su metodološko polazište ovoga istraživanja – izlazi da kodifikacija treba biti ozbiljno preispitana. Vodeći se načelima Pražana, koji smatraju da nijedna kodifikacija ne smije biti s jedne strane slijepa prema tradiciji i radikalna u svojim reformama, a s druge kruta u postavljanju propisa koji bi mogli stati na put normalnim procesima jezičnoga razvoja, i hrvatska bi kodifikacija morala ostati otvorenom za obziran odnos prema tradiciji, ali i za osluškivanje aktualne norme kako bi mogla vjerodostojno anticipirati budući razvoj standardnoga jezika. Hrvatski bi pravopis, osluškujući aktualnu normu i smjernice njezina razvoja te vođen pravopisnom teorijom, u jednoznačnoj formulaciji trebao dati prednost etimološkom zapisu osnove stranoga vlastitog imena u svim izve-

denicama napravljenima od njega (dakle u pridjevima i priložima: *marseilleski, bushevski*; imenicama: *Newyorčanin, Habsburgovac, thatcherizam, cheguevarist*; i glagolima: *hollywoodizirati*), a takav bi zapis iz istih razloga trebao biti propisan i za složenice (*shakespeareologija*). Kako se takva reforma ne bi činila radikalnom, u sebi bi mogla sadržavati i propis da se neki leksemi, zbog dosadašnje prakse i zbog svoje učestalosti, i dalje mogu pisati fonološki (*marksist, marksizam*), iako bi čak i u njihovu slučaju etimološkom pisanju (*marxist, marxizam*) trebalo dati prednost. Pravopisna bi kodifikacija time uzela u obzir stvarno stanje i razvojne tendencije u suvremenoj hrvatskoj normi te učvrstila pravopisni sustav u onim mjestima u kojima je dosad bio manjkav, što su u pravilu razlozi pravopisnih reformâ u suvremenim stabiliziranim standardnim jezicima.²⁶

Takva bi izmjena hrvatskoj jezičnoj kulturi nehotice donijela još jednu prednost: kodifikacija izgovorâ imenâ koja pišemo etimološki prešla bi definitivno iz okrilja pravopisa u područje fonetike, a njezine bi spoznaje zacijelo točnije, i s većom ažurnosti, odredile adaptaciju ispravnoga izgovora stranoga vlastitoga imena domaćemu glasovnomu sustavu.

²⁶ Dobri su primjeri za to češka pravopisna reforma iz 1993. i njemačka pravopisna reforma iz 1996.

DODATAK

Tablica 1: Rezultati prema pojedinim tiskovinama

Tiskovina	Etimološki zapis				Fonološki zapis			
	leme	broj pojavnice	leme	postoci pojavnice	leme	broj pojavnice	leme	postoci pojavnice
Feral Tribune	21	68	80,77%	83,31%	5	9	19,23%	11,69%
Globus	19	27	50%	19,01%	19	115	50%	80,99%
Nacional	19	178	76%	96,22%	6	7	24%	3,78%
Glas Slavonije	12	39	54,55%	66,1%	10	20	45,45%	33,9%
Jutarnji list	25	81	64,1%	78,64%	14	22	35,9%	21,36%
Novi list	23	44	57,5%	45,83%	17	52	42,5%	54,17%
Slobodna Dalmacija	18	94	66,67%	90,38%	9	10	33,33%	9,62%
Večernji list	28	95	82,35%	89,62%	6	11	17,65%	10,38%
Vjesnik	33	121	71,74%	87,05%	13	18	28,26%	12,95%

Tablica 2: Broj izvedenica u korpusu

Tiskovina	Ukupan broj izvedenica		Prosječan broj izvedenica po pojedinom broju tiskovina	
	lema	pojavnica	lema	pojavnica
Feral Tribune	26	77	6,5	19,25
Globus	38	142	9,5	35,5
Nacional	25	185	6,25	46,25
Glas Slavonije	22	59	3,67	9,83
Jutarnji list	39	103	5,57	14,71
Novi list	40	96	5,71	13,71
Slobodna Dalmacija	27	104	3,86	14,86
Večernji list	34	106	4,86	15,14
Vjesnik	46	139	6,57	19,71
ukupno	163	1011	3,08	19,08

Tablica 3: Tvorbeni tipovi izvedenica

Tipovi izvedenica	Etimološki zapis				Fonološki zapis			
	leme	broj pojavnice	leme	postoci pojavnice	leme	broj pojavnice	leme	postoci pojavnice
pridjevi	96	715	72,73%	75,26%	36	235	27,27%	24,74%
od imena osobe	34	68	70,83%	58,12%	14	49	29,17%	41,88%
od naziva mjesta	62	647	73,81%	77,67%	22	186	26,19%	22,33%
imenice	15	28	51,72%	49,12%	14	29	48,28%	50,88%
ideologija	3	3	37,5%	27,27%	5	8	62,5%	72,73%
sljedbenik	5	10	41,67%	35,71%	7	18	58,33%	64,29%
stanovnik	3	7	75%	77,78%	1	2	25%	22,22%
ženska mocija	3	6	100%	100%	0	0	0%	0%
drugo	1	2	50%	66,67%	1	1	50%	33,33%
glagoli	2	4	100%	100%	0	0	0%	0%
ukupno	113	747	69,33%	73,88%	50	264	30,67%	26,12%